

ДЕРЖКО

Ігор Зеновійович,
доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії та економіки Львівського національного медичного університету імені Д. Галицького, м. Львів.

Анотація:

Досліджено феномен політичної культури як основу стабільності та динамічного розвитку держави. Вивчено взаємозв'язок функціонування демократичних інститутів і трансформацію політичної культури в країні. Досліджено форми та проаналізовано стадії демократизації суспільств на сучасному етапі. З'ясована роль політичних культурних чинників в еволюційних процесах державного управління.

Ключові слова: еволюційні процеси, державне управління, демократизація суспільства, політична культура, трансформація.

УДК

351.84:35.072.2:342.5
(477)

Ігор ДЕРЖКО, Іван ПАРУБЧАК

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЧНОГО
ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ**

Постановка проблеми. Демократичне державотворення в Україні, як і в інших посткомуністичних країнах потребує, насамперед ціннісної перебудови та відповідної трансформації політичної культури суспільства. Попри те, що процес трансформації недемократичних режимів у демократичні в різних країнах проходить по-різному, зі своїми проблемами та труднощами, успіхами та перешкодами, йому притаманні певні спільні риси, що дозволяють визначити його сутність, виділити типи та стадії переходу. Серйозно про встановлення демократії можна говорити лише тоді, коли в суспільстві вже досягнутий та інституційно закріплений певний соціальний і політичний консенсус. Рішення про інституціалізацію базових демократичних процедур - лише одне з можливих рішень, що народжується як наслідок взаємодії цілої низки різних політичних сил і зовсім не виключає, а навпаки, передбачає наступну жорстку політичну боротьбу.

Перехід до демократії містить в собі багато складностей і протиріч. В загальних рисах сам процес демократизації виглядає як послідовна зміна декількох стадій розвитку, на кожній із яких вирішується певне коло питань. Ця боротьба може набувати дуже гострих форм, межуючи з політичною поляризацією, але не відмовляючись від національної єдності. Збереження національної єдності виступає фактором фундаментального значення. Якщо така єдність відсутня, замість демократії виникає зовсім інший політичний результат – поляризація призведе до дезінтеграції і розколу за регіональною, етнічною або іншою ознакою.

Для тривалої стабільності та легітимності створеного демократичного режиму велике значення набуває період консолідації, тобто адаптації суспільства до нової моделі врегулювання конфліктів. Характерною ознакою переходу стадії демократизації в стадію консолідації є широка участь мас у виборах та відповідно еволюційних процесах державного управління. Все суспільство приймає демократію як єдино можливий шлях подальшого розвитку і відкидає будь-які можливості утворення інших режимів. Аморфність соціальної структури створює багато труднощів на шляху демократизації, одна з них - неможливість формування у відносно короткі строки багатопартійного представництва соціальних інтересів, без якого управління буде знаходитись під впливом інших, значно менш керованих сил, що загрожують стабільності суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Співвідношення у рамках перехідного режиму елементів авторитарної і демократичної організації суспільства є одним із найбільш дискусійних питань. На думку багатьох вчених, між цими двома формами політичного владарювання існує більш тісний взаємозв'язок, чим це може здатися на перший погляд. Так, авторитарні еліти нерідко використовують демократичні процедури для зміцнення свого панівного становища. В той же час, деякі авторитарні чинники здатні забезпечити прискорену реалізацію організаційних та управлінських заходів демократичних урядів, на варті яких вони, по суті, й стоять.

Для того, щоб з'ясувати вплив громадянського суспільства на процеси становлення демократичного політичного режиму і демократичної політичної культури, треба окреслити основні характеристики цього поняття. Не зупиняючись на аналізі підходів до розуміння громадянського суспільства, його можна визначити як систему самостійних і незалежних від держави, міжособистих, сімейних, економічних, культурних, релігійних, політичних відносин та структур, які покликані забезпечити умови для самореалізації індивідів і колективів.

Більшість сучасних вчених підкреслюють пряму залежність між розвинутим громадянським суспільством і дієздатною державою. Пріоритети громадянського суспільства виявляються у зворотних точках політичного процесу – на виборах, при формуванні органів держави, в тих випадках, коли від суспільства залежать перспективи зміни; оновлення влади, покращення управлінської ефективності її структур.

Тематика політичної культури займає важливе місце в літературі про радикальні політичні перетворення, що охопили більшість регіонів. В кожній з цих країн процеси становлення демократичної політичної культури відбувались за власним сценарієм в залежності від історично сформованих національних умов і міжнародних обставин, але було і щось загальне. Тому для виявлення закономірностей переходу від недемократичної політичної культури до демократичної великий інтерес становить порівняння різноманітних варіантів, конкретних ситуацій формування демократичної політичної культури за еволюційних процесів державного управління.

Метою статті є з'ясування ролі в державного управління еволюції трансформації політичної культури суспільства за умови процесу демократичного державотворення.

Виклад основного матеріалу. Становлення демократичної політичної культури – це перехід від моноідеології тоталітарного суспільства до ідеологічного і політичного плюралізму. У демократичних суспільствах відбувається діалог політичних ідеологій. Цей діалог відіграє позитивну роль у тому сенсі, що завдяки йому жодна із важливих цінностей не буде забута і не зазнає знецінення [1]. Політичний плюралізм – це основна риса демократичної політичної культури, яка означає визнання в політичному житті багатоманітних інтересів, цінностей різних взаємозалежних і в той же час автономних соціальних і політичних груп, партій, організацій, виражає їх право і здатність мати власну точку зору з певного питання, багатоманітність позицій і уявлень та їх відображення в системі управління суспільством, діяльності всіх його інститутів, альтернативності у прийнятті управлінських рішень.

Інституалізація демократичних чинників державної влади зводиться до питання співвідношення між законодавчою і виконавчою гілками влади. При авторитарному режимі виконавча влада є більш ваговою і впливовою, відповідно, в ході зміни режиму природним постає прагнення демократичних сил змінити цю рівновагу в бік законодавчої влади [5]. Проблема цього протистояння на практиці полягає в тому, яку форму демократичної моделі прийняти новому режимові – президентську, парламентську чи змішану. Реалізація цього рішення повинна відбутися шляхом прийняття консенсусу з основних інституційних норм.

**ПАРУБЧАК
Іван Орестович,**

кандидат наук з державного управління, старший викладач кафедри філософії та економіки Львівського національного медичного університету ім.Д.Галицького, м. Львів.

Анотація:

Досліджено феномен політичної культури як основу стабільності та динамічного розвитку держави. Вивчено взаємозв'язок функціонування демократичних інститутів і трансформацію політичної культури в країні. Досліджено форми та проаналізовано стадії демократизації суспільств на сучасному етапі. З'ясована роль політичних культурних чинників в еволюційних процесах державного управління.

Ключові слова: еволюційні процеси, державне управління, демократизація суспільства, політична культура, трансформація.

УДК
351.84:35.072.2:342.5
(477)

Політична культура пронизує всю сукупність відношень, які складаються між учасниками політичного процесу, здійснює вплив на форми організації державної влади, будову її інститутів, дозволяє ефективно регулювати відносини між державою і громадянським суспільством, забезпечує соціальний консенсус. Політична культура є тим фактором, який може безпосередньо сприяти або перешкоджати демократичному політичному розвитку. Це підтверджує і практика розвинутих демократичних держав, яка показує, що саме демократична політична культура є основою їх стабільності і динамічного функціонування [9, с.34]. Розуміння політичного режиму як функціональної характеристики політичної системи, що включає методи і способи політичного владарювання, а також порядок взаємовідносин громадян, суспільства і політичної влади, дає змогу визначити зв'язок політичної культури з режимом та її місце в ньому.

Процес переходу до демократії представляє собою сукупність декількох стадій розвитку. Але це не робить всі політичні переходи схожими один на одного. Завдання лібералізації і демократизації, проведення політичних та управлінських реформ кожного разу вирішуються по-різному, в різній послідовності та у різні терміни. Лібералізація здатна викликати як продовження змін, так і спровокувати репресії і тим самим посилення колишнього авторитарного режиму, вірогідність продовження змін вища коли трансформація відбувається згори [16]. Енергійні дії знизу частіше за все провокують посилення режиму, нагнітання конфронтації, що може викликати революційне падіння політичної системи, якщо зміни продовжуються, то настає етап демократизації.

Принципово, що подальший розвиток перехідного процесу залежить вже не стільки від ініціативи згори, як це було при лібералізації, але й від згоди з новими учасниками політичного компромісу, що залучаються знизу. На етапі демократизації відбувається якісна зміна політичної системи: формування демократичних політичних інститутів і структур, що взаємодіють на основі демократичних процедур [17].

Демократизація – складний і багатогранний процес, який відбувається відразу за декількома напрямками. Найбільш характерною особливістю трансформацій є одночасне становлення ліберальної демократії і зміни системи управління. Якщо трансформація політичних інститутів і структур є постійним об'єктом досліджень, то політичній культурі, яка виступає важливим елементом всього процесу демократизації і ключовим фактором на етапі консолідації, приділяється значно менше уваги [12, с.67]. Це актуалізує необхідність ґрунтовного дослідження демократичної трансформації політичної культури.

Трансформація політичної культури відбувається за декількома напрямками і включає в себе трансформацію політичної свідомості і поведінки мас та трансформацію культури діяльності політичних інститутів. Перехід від недемократичної політичної культури до демократичної супроводжується переходом від моноідеології до ідеологічного плюралізму, який є різновидом управлінської сфери в розвинутих країнах [14, с. 37].

В нормальному стані суспільства ми маємо справу з консенсусною політичною культурою, коли наявний високий рівень злагоди і більшість членів суспільства позитивно ставиться до його політичних інститутів. Такий тип політичної культури базується на центристських ідеологічних орієнтаціях. В умовах поляризованої політичної культури значна частина суспільства поділена у сприйнятті політичних норм та ідеалів [10]. В цьому випадку ідеологічні орієнтації переміщуються від центру до краю, набуваючи виразної правої чи лівої спрямованості.

Перехід від недемократичної політичної культури до демократичної – це перехід до автономної участі, яка заснована на можливості вибору і властива розвиненому громадянському суспільству, конкуренції у політиці. Лідери і партії шукають підтримку у громадян, бо настрої виборців, їх вибір прямо впливають на формування уряду. Для розвинених демократичних держав характерною є невисока політична

активність населення, яка, як правило, обмежується участю у виборах та інститутах громадянського суспільства [8]. Неучасть громадян у політичному житті в розвинених демократичних країнах пояснюється також повною довірою громадян до управлінських суб'єктів, задоволеністю своїм становищем, стабільністю державної влади.

Включення громадян у виборчий процес забезпечується наявністю розвинутої демократичної політичної культури, яка дає можливість вільного волевиявлення народу, що має право обирати керівників країни в умовах політичного плюралізму і демократичного вибору. Активна ж участь зумовлюється високою підтримкою громадянами політичного режиму в цілому і впевненістю у своїй здатності впливати на владу. Демократична політична культура – це культура громадянського суспільства [2]. Саме у межах громадянського суспільства відбувається організація плюралізму, тобто поєднання й урахування інтересів різноманітних соціальних і політичних сил. Тільки в розвинутому громадянському суспільстві може сформуватися культура, що відповідає демократичному управлінському стилю.

Плюралізм політичних дій означає право громадян об'єднуватись у суспільні організації, передбачає вільну і рівноправну діяльність політичних партій і громадських організацій у рамках багатопартійної політичної системи, впливати через існуючу в суспільстві правову модель на діяльність органів влади і управління.

Громадянське суспільство – це сприятливе суспільне середовище для формування і поширення демократичної політичної культури і через неї – для зміцнення демократичного ладу, надання процесові демократизації незворотного характеру. У межах громадянського суспільства відбувається організація плюралізму, тобто поєднання й урахування інтересів різноманітних соціальних і політичних сил, формується консенсусний тип політичної культури [15]. В громадянському суспільстві відбувається громадянська соціалізація, тобто засвоєння і підтримка людьми прикладів і стандартів поведінки та діяльності, норм, культурних цінностей і орієнтирів в яких враховується існування суспільства в цілому і визнається демократичний процес.

Дуже рідко зміна політичного режиму здійснюється завдяки зусиллям членів громадянського суспільства, але, безперечно, у подальшому процесі демократизації ступінь розвитку громадянського суспільства відіграє важливу роль, а стабільність демократії багато в чому залежить від того, в якій мірі політичні інститути відображають потреби громадянського суспільства, своєчасно реагують на процеси, що відбуваються в ньому [4].

Громадянське суспільство забезпечує такі канали самовиразу і ідентифікації, які найбільш близькі людям. В умовах демократії інститути громадянського суспільства слугують додатковим, альтернативним каналом виразу інтересів і думок. Під час такого виразу інтересів збільшується політичне сприйняття і потенціал громадян, формуються і готуються до участі у великій політиці політичні лідери, стимулюється потяг окремого індивіда до демократії [7]. Також в громадянському суспільстві гармонізуються індивідуальні і колективні інтереси. Таким чином, у межах громадянського суспільства відбувається громадянська соціалізація, тобто засвоєння й підтримка людьми прикладів і стандартів поведінки, норм, культурних цінностей та орієнтирів, в яких враховується існування суспільства в цілому і визнається демократичний процес.

Громадянське суспільство передбачає збалансований взаємоконтроль та взаємообмеження державних й недержавних органів і рухів. Це означає, що державні органи, їх діяльність завжди повинні бути у полі зору недержавних органів та рухів, а недержавні органи і рухи, у свою чергу, діяти у відповідності із законом, враховувати об'єктивні потреби держави [3, с. 27].

Саме в межах громадянського суспільства відбувається організація плюралізму, тобто поєднання і врахування інтересів різноманітних соціальних сил, що припускає зіткнення, протиріччя та конфлікти між ними. Громадянське суспільство покликане визначити норми і межі, які здатні блокувати руйнівні потенції боротьби різних

сил, спрямовувати її у творче русло. В цьому і полягає головне призначення громадянського суспільства – досягнення консенсусу між різними соціальними силами і інтересами. Відбувається консолідація суспільних сил на базі нових цінностей. І тільки таким чином, а не засобами примусового нав'язування, можлива справжня демократична консолідація суспільства, його розвиток у межах нових базових цінностей [6]. Тільки так новий режим зможе отримати підтримку більшості, постійне збереження якої є основою демократичного устрою. Разом з тим, народна підтримка влади не виключає існування розбіжностей, не заперечує можливість конструктивної опозиції.

Громадська думка – це історично зумовлений, динамічний стан масової свідомості великих груп людей, який своїм змістом віддзеркалює співвідношення соціальних сил, що фактично діють у суспільстві. Як елемент функціонування політичних систем громадська думка є постійно діючим фактором управління, за допомогою якого виконуються декілька впливових функцій. Розвинуті демократичні країни приділяють велику увагу отриманню достовірної інформації про думки і настрої людей, їх реакції на певні політичні події. Особливе значення громадська думка набуває у процесі вироблення політичних рішень, які суттєво торкаються інтересів великих груп населення. Компетентність громадської думки ні в якому разі не можна перебільшувати і тим більше абсолютизувати [11]. Талант і компетентність політика в тому і полягають, що він здатен багато в чому випереджувати усталені тенденції розвитку держави та суспільства, відображені у стереотипах масової свідомості, і пропонувати нові шляхи вирішення політичних проблем. Знаючи громадську думку, можна корегувати рішення, які приймаються, передбачати і пом'якшувати негативні наслідки.

У демократичному суспільстві довіра до влади безпосередньо визначається її здатністю до реального діалогу із суспільною думкою і його основним джерелом – громадянським суспільством [20]. Формування демократичної політичної культури на рівні еволюціонування управлінських інститутів починається з встановлення плюралізму політичних дій, політичної діяльності.

Особливу увагу треба звернути на виділення структури плюралізму політичної влади. Він передбачає множинність політичних партій і свобод, які його характеризують, а також основні відмінності видів державної влади: автономія законодавчої влади, самостійність виконавчої, незалежність судової, правова ініціативність і самостійність. Вона включає в себе і місцеву владу, перш за все суспільну, яка реально дозволяє підключити величезні резерви самостійності і ініціативи, місцева влада нерозривно пов'язана з ідеєю децентралізації [18, с.456].

Це дозволяє звільнити вищі елементи влади від невластивих їм оперативних функцій, виключає надмірну централізацію повноважень і відчуженість народних мас. Процес реалізації влади, а значить, і прийняття рішень, спирається, таким чином, насамперед на плюралізм інтересів, спільність мети більшості суспільних груп. Це означає, що пануючим методом прийняття рішень є компроміс як відображення узгоджених інтересів.

Парламентаризм - політичний комплексний інститут державного устрою і управління, який базується на представницькій демократії. Поняття “парламентаризм” означає систему правових, політичних і моральних норм, традицій, правил гри різного рівня, які виробляються у процесі історичного політичного досвіду і реалізуються в державному управлінні. Основні принципи демократичної політичної культури – суверенітет народу, правління більшості, представництво, плюралізм – складають базу парламентаризму. Парламентаризм як політичний інститут передбачає визнання необхідності змагальності політичних сил [15]. Суперництво, змагальність, звісно, розумне, яке не виходить за загальноприйняті правила гри, слугує засобом стимулювання інноваційної політичної активності цих сил, відбору оптимальних варіантів політичних рішень.

Проблематика політичної культури еліти має розглядатися дещо в іншій площині ніж політична культура народу. Це пояснюється тим, що в сучасному політичному житті України існують свої колізії, пов'язані з особливостями формування політичної культури людей, що здійснюють владні повноваження або претендують на владу [19, с.23]. Зрозуміло, що рівень розвитку політичної культури еліти не може оцінюватися за більшістю показників, котрі характеризують політичну культуру народу в цілому: політики по роду своєї діяльності не можуть не виявляти інтересу до політичного життя; політична ефективність політиків вимірюється не почуттям безпорадності при захисті власних політичних інтересів; орієнтації політиків не можуть бути незначеними, а їх відношення до держави і перспектив її розвитку – байдужими.

Нарощування ресурсу як інструменту публічного адміністрування призвело в Україні до підміни принципів взаємин між партіями та виконавчою владою, поставило їх у залежне становище. Не знаходячи надійної опори і навіть сприятливого середовища в суспільстві, значна частина партій не стільки формують владу, скільки орієнтуються на неї [21]. Надзвичайна слабкість громадянського суспільства, діючі принципи організації влади сформували зворотню логіку – не партії артикулюють суспільні інтереси і визначають політичний розвиток, характер та зміст діяльності влади, а сама влада визначає правила виникнення, діяльності і навіть коефіцієнт політичної успішності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Демократичні політичні системи потребують для свого існування певного типу політичної культури. Державне управління стикається з тим, що демократичної політичної культури часто в суспільстві не існує. Це дуже ускладнює розвиток демократичних політичних інститутів, встановлення демократичного політичного режиму. З іншого боку, відсутність тривалої і масштабної практики функціонування демократичних інститутів, в свою чергу, перешкоджає закріпленню і розвитку в суспільстві демократичної політичної культури. Основними напрямками трансформації політичної культури є: становлення демократичного типу політичної свідомості, формування політичної поведінки на демократичних засадах, утвердження демократичної культури функціонування управлінських інститутів.

На етапі утвердження демократії, коли відбувається впровадження нових інститутів та нових процедур функціонування суспільного організму в практику повсякденного життя, значення мас зростає. Доля цього етапу трансформації безпосередньо залежить від особливостей їх настрою та свідомості. Утвердження політичної демократії, отримання її інститутами необхідної стійкості можливе лише при залученні більшої частини суспільства до цінностей демократії, тобто усвідомлення її масами як найбільш досконалої форми державного устрою у порівнянні з іншими.

Формуванню політичної культури демократичного типу перешкоджає нерозвиненість інститутів громадянського суспільства, слабкість політичних партій, їх нездатність впливати на прийняття державних рішень, державний контроль над ЗМІ, низький рівень свободи слова. І все ж за роки трансформації значна частина українського суспільства сприйняла основні демократичні ідеали. За роки незалежності зазнали значного оновлення усі структурні елементи – цінності, навички, орієнтації, методи і прийоми політичної діяльності. Суспільство поступово звикає до політичного плюралізму, до значної диференціації підходів, відкритого висловлювання думок.

Процес становлення демократичної політичної культури в еволюційних процесах державного управління триває. Поки що політична культура України є культурою перехідного суспільства. Перспективи її розвитку полягають у корекції системи управління у владі, утвердженні демократичних форм управління, формуванні громадянського суспільства, забезпеченні пріоритету прав і свобод громадян.

Література:

1. Буцевицький В. Проблеми політичної культури в Україні в процесі державотворення / В. Буцевицький // Нова політика. – 1999. – № 1. – С. 48 – 51.

2. Головатий М. Проблеми і біль становлення української еліти / М. Головатий // Нова політика. – 1999. – № 2. – С. 45 – 49.
3. Грищенко О. М. Преса і політика: проблеми, концепції, досвід. / О. М. Грищенко, В. І. Шкляр – К. : Інститут журналістики Київського національного ун-ту імені Т. Шевченка, 2000. – 71с.
4. Громадяни України про внутрішньополітичні процеси // Національна безпека і оборона. – 2003. – № 3. – С. 9 – 30.
5. Дженусов А. Различие структур и уровней развития политической культуры / А. Дженусов // Социально-гуманитарные знания. – 1999. – № 4. – С.108 – 121.
6. Журавський В. Політична система України: особливості, фактори, чинники пра-ва / В. Журавський // Віче. – 2000. – № 2. – С. 49 – 65.
7. Левченко О. Масова політична свідомість перехідної доби: українські реалії та перспективи / О. Левченко // Нова політика. – 1999. – № 6. – С. 20 – 22.
8. Логунова М. М. Політична культура – впливовий інструмент формування громадянського суспільства в Україні / М. М. Логунова // Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні. – К. : Вид-во УАДУ, 2001. – Т. 3. – С. 323 – 327
9. Логунова М. М. Політична психологія. / М. М. Логунова, М.І. Пірен, В. А. Реб-кало – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 64 с.
10. Наумкіна С. Аналіз розвитку української політичної еліти / С. Наумкіна, Л. Козловські // Нова політика. – 1999. – № 6. – С. 34 – 37.
11. Опозиція в Україні. Аналітична доповідь // Центр Разумкова 2002. – К. : Центр Разумкова, видавництво „Заповіт”, 2003. – С.38 – 81.
12. Паніна Н. В. Тенденції розвитку українського суспільства. Соціологічні показ-ники. / Н. В. Паніна, Головаха Є. І. – К. : Інститут соціології, 1999. – 152 с.
13. Парламент в Україні: тенденції та проблеми становлення // Національна безпе-ка і оборона. – 2003. – № 2.
14. Пасько І. Т. Громадянське суспільство і національна ідея: Україна на тлі єв-ропейських процесів. Компаративні нариси. / І. Т. Пасько Я. І. Пасько. – Донецьк: Східний видавничий дім, 1999. – 184 с.
15. Політична цензура в Україні. Аналітична доповідь // Центр Разумкова 2002. – К. : Центр Разумкова, видавництво „Заповіт”, 2003. – С. 82 – 111.
16. Рудич Ф. Политическая ситуация в Украине накануне президентских выборов / Ф. Рудич // Социально-гуманитарные знания. – 1999. – №3. – С.24 – 36.
17. Сумбатян Ю. Г. Политология. Авторитаризм как категория политической нау-ки / Ю. Г. Сумбатян // Социально-гуманитарные знания. – 1999. – № 6. – С. 57 – 75.
18. Українське суспільство : десять років незалежності: Соціологічний моніто-ринг та коментар науковців / В.М. Шульга, М.О. Ворона (ред.). – К. : НАН України; Інститут соціології., 2001. – 662 с.
19. Чічановський А. А. Новина в журналістиці: проблеми практичної політики. – К.: Грамота, 2003. – 48с.
20. Чукут С. Чого не вистачає правлячій еліті в Україні // Віче. – 1999. – № 6. – С. 39 – 47.
21. Шахтемірова О. Засоби масової інформації та політичні орієнтації громадян України // Нова політика. – 1999. – № 2. – С.10 – 14.